

René Lagrou en het katholieke vlaams-nationalisme in Antwerpen

Luc VANDEWEYER

In haar studie over de relatie tussen catholicisme en fascisme stelde Griet Van Haver een opmerkelijk verband vast tussen de katholieke gemeenschap tijdens het interbellum en het bestaan van fascistische politieke formaties. Een 'katholieke' achtergrond bood aantoonbaar aangrijpingspunten voor de ontwikkeling van fascistisch gedachtengoed. Al maakt zij tevens duidelijk dat er volstrekt geen sprake kan zijn van een noodzakelijk verband¹. Meer specifiek merkte Van Haver op dat de bekering tot de „nieuwe orde” bij de vlaams-nationalisten in 1933 opvallend sterk was. Bovendien werd de katholieke stempel, die deze politieke familie droeg, in deze periode drastisch versterkt: „Is er een verband tussen deze evolutie en de toenemende katholisering? Het valt in ieder geval niet te ontkennen dat die fascisering binnen de eigen rangen eerst werd uitgetekend en geplaveid door uitdrukkelijk katholiek geïnspireerde groepen en publicaties”². Aan dat lijstje moet de K.V.V., en haar blad *Roeiland*, in ieder geval toegevoegd worden.

Daarnaast bestond er in Vlaanderen nog een verband tussen anti-Belgisch nationalisme en fascisme. Dat is erg belangrijk want het verklaart waarom nogal wat katholieke vlaams-nationalisten zich tijdens de Tweede Wereldoorlog niet alleen met het 'fascisme' hebben verbonden, maar zelfs met de meest radicale nationaal-socialisten. Die droegen nochtans het christelijk geloof en de Kerk van Rome niet in hun hart en opteerden openlijk voor een nieuw 'germaans' heidendom. De Westvlaamse katholieke priester Cyriel Verschaeve is een van de meest in het oog springende en zeker de best bestudeerde figuren. Een andere belangrijke figuur in dit verband is René Lagrou, oprichter van de Vlaamse SS. Hoe is hij geëvolueerd? Daarover weten we slechts weinig, want zijn politieke rol tussen zijn activiteiten in het A.K.V.S., de redactie van *Vlaanderen* en zijn betrokkenheid bij enkele door de Duitsers gesubsidieerde nationaal-socialistische splintergroepjes op het einde van de jaren dertig is vrijwel onbekend. Wel weten we dat dit zich heeft afgespeeld in Antwerpen, waar Lagrou als advocaat verbonden was aan de balie. Alvast in het begin van de jaren dertig was hij actief in de K.V.V. Via een verdere analyse kunnen we een tip van

1. G. VAN HAVER, *Onmacht der verdeelden. Katholieken in Vlaanderen tussen democratie en fascisme 1929-1940*, Antwerpen, 1983.

2. G. VAN HAVER, *Onmacht der verdeelden*, p. 37.

de sluier oplichten die nog altijd over deze figuur hangt. Laat ons daarom eerst terug de blik richten op de ideologische evolutie waaraan deze kleine, plaatselijke partij onderhevig was.

Het katholiek traditionalisme vormde de ideologische basis

In een vorig artikel werd al gewezen op de theoretische mogelijkheid om tot een verbinding te komen tussen een anti-Belgische houding en een traditionalistisch gedachtengoed³. Al heel vroeg hadden bepaalde activisten dit begrepen en zij probeerden om dat verbond in werkelijkheid om te zetten. Op een bijeenkomst van Brusselse activisten met Duitse ambtenaren op 18 juni 1915 vertelde priester Verdoodt, aalmoezenier van het Sint-Elisabethziekenhuis te Ukkel, de Duitsers dat ze als bezetters niet moesten rekenen op een positieve ontvangst. Als ze de sympathie van de katholieke Vlamingen wilden herwinnen, moest hun propaganda laten uitschijnen dat een overwinning van Frankrijk en Engeland de zege der vrijmetselarij zou betekenen. De overwinning van het schismatieke Rusland en de maçonnieke Italiaanse staat op het katholieke Oostenrijk moest voorgesteld worden als een nederlaag voor het pausdom⁴. M.a.w.: Verdoodt raadde de Duitsers aan hun *Griff nach der Weltmacht* voor te stellen als een godsdienstoorlog van katholieken tegen vrijdenkers en schismatieke orthodoxen. Dat bood volgens hem dan uitzicht op het vererven van Vlaanderen als bondgenoot of minstens op het uittreden van de katholieke Vlamingen uit het opgedrongen bondgenootschap met de geallieerden. Ook de jezuïet Stracke wilde het activisme bevorderen, omdat een onafhankelijk Vlaanderen, in een verbond met Nederland en/of Duitsland, veel beter in staat zou zijn om komaf te maken met het gevaar van de vrijzinnigheid dat hij vanuit Frankrijk zag oprukken⁵.

Het zijn vooralsnog zeer eenzame stemmen, maar ze komen niet uit het niets. Een sterke vleugel binnen de katholieke gemeenschap had zich sinds generaties een beeld gevormd van een eeuwenoude „katholieke” samenleving, die bestond, sinds de Romeinse keizers het christendom tot staatsgodsdienst hadden verheven. De middeleeuwen waren een glorieperiode geweest met hun levensbeschouwelijk monolitisme en hun „ordelijke” standensamenleving, onder de autoritaire maar rechtvaardige leiding van vorst en kerk. De eerste aanval

3. Zie L. VANDEWEYER, *Het katholieke Vlaams-nationalisme in Antwerpen naast het Vlaamse Front 1925-1931*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1991, p. 193-197; 1992, p. 1-16.

4. A. FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging*, Kapellen 1932, p. 211.

5. W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus und belgischer Nationalitätenkonflikt. Die Rezeption der Flamenfrage in der deutschen Öffentlichkeit und deutsch-flämische Kontakte 1890-1920*, Melsungen 1989, p. 183.

was gekomen met de Reformatie, terwijl de Renaissance — en later de Verlichting — zorgden voor een culturele en wetenschappelijke kanker. Dit had geleid tot een aantal verwerpelijke verschijnselen: kapitalisme, vrijdenkerij (vertegenwoordigd door de vrijmetselaars), rationalisme, revolutionaire stromingen (vertegenwoordigd door socialisten, anarchisten en communisten) ... Voor Vlaamse traditionalisten was de Franse republiek het verfoeide symbool en dé bron van deze gevaarlijke stromingen. Tijdens de negentiende eeuw had dit traditionalisme zich in de Vlaamse Beweging verankerd via het ultramontanisme. Het toenemende etnocentrisme werd dan nog eens versterkt door de Boerenoorlogen in Zuid-Afrika, hetgeen zorgde voor een anti-Britse reflex. Deze flaminganten waren uitgesproken pro-Duits en pro-Oostenrijks. De Duitse agressie tegen België in 1914 dwong hen tot een keuze: wat woog het zwaarst? de trouw aan de pro-geallieerde keuze van de regering, de nationale hiërarchie en de overgrote meerderheid van de bevolking? Of wogen de verknochtheid aan het traditionalistische gedachtengoed en de vooroorlogse sympathie en antipathie voor de buurstaten zwaarder? Voor een pro-geallieerde keuze kon vooral de — weliswaar noodgedwongen — Franse bondgenoot een ononverkomelijk bezwaar vormen. Eerst kijken wat Rome deed, kon deze mensen niet helpen, want de Heilige Stoel koos niet. Paus Benedictus XV probeerde tijdens de oorlog zoveel mogelijk tussen de twee partijen te laveren door zich angstvallig neutraal te houden. Zijn vredesoproepen kwamen als pro-Duits over bij de geallieerden, als pro-geallieerd bij Duitsers en Oostenrijkers. De nationale hiërarchie koos onomwonden voor de verdediging van de eigen staat en schakelde zich in in de oorlogspropaganda met beweringen dat de tegenstander „onkatholiek” handelde. In België werd kardinaal Mercier het boegbeeld van het Belgische verzet tegen Duitsland. Daarin werd hij alvast niet gevolgd door Verdoodt en Stracke.

Om de gewetensnood van dergelijke katholieken beter te begrijpen zullen we even koning Albert — nochtans géén ultramontaan en géén flamingant — onder de loep nemen. Ook voor hem was de strijd meer dan een botsing tussen staten, opgezweept door nationalistische gevoelens. De vorst had oog voor de dieper liggende ideologische ondergrond. Hij meende dat Mercier zich, door zijn anti-Duitse houding, tot handlanger maakte van de meest verbeten vijanden van de Kerk, nl. „l'élément maçonnique-révolutionnaire”, want dat was de facto de keuze voor de kant van de geallieerden. Dat zinde de Belgische koning — die overigens persoonlijk weinig of geen affiniteiten met het katholieke geloof had — helemaal niet. Zijn hart ging wel uit naar de krachten van de „orde”, de tucht en de sterke monarchieën, zoals Duitsland en Oostenrijk-Hongarije⁶. Albert had niet veel op met het politiek zwakke Britse vorsten-

6. *Albert Ier. Carnets et correspondance de guerre 1914-1918*, présentés par M.R. THIELEMANS, Parijs/Louvain-la-Neuve. Zie bedenkingen van de koning betreffende Mercier op 6 februari 1916, p. 247-248. Op 15 januari had hij geschreven: „On comprend que le Vatican qui représente le pouvoir spirituel, redoute le triomphe de l'idée représentée par l'élément démocratique, franc-maçonnique et révolutionnaire”, p. 243.

huis en de roerige Franse republiek. De koning neigde dus sterk naar het traditionalisme. Zijn gebrek aan vechtlust, zijn systematisch afhouden van de Franse en Britse bondgenoten tot de geallieerde overwinning onomstotelijk vaststond en zijn pogingen om met de Duitse agressoren te onderhandelen zijn daar voor een deel op terug te voeren. Het maakt meteen duidelijk dat traditionalisme geen exclusief-katholieke aangelegenheid was⁷.

Het kan dus geen verbazing wekken dat hier en daar in het bezette België een katholieke enkeling een vergelijkbare gedachtengang huldigde en daarom activist werd, ook al betekende dat dat hij in conflict kwam met de hiërarchie. We merken hier dus al sporen van een levensbeschouwelijke of ideologische opvulling van de oorlogsmotivatie bóven het staatsburgerschap. Een ontwikkeling die eerder zal bijdragen tot een sfeer van burgeroorlog dan van vijandelijkheden tussen natie-staten. Dit verschijnsel verdween niet na 11 november 1918 en zou zelfs gevoelig versterkt worden, o.m. door de nasleep van communistisch geïnspireerde revoluties en opstanden. Na hun nederlaag werd door de Duitse militairen de dolkstoot-legende gefabriceerd, waarbij ook de Kerk van Rome figureerde als een verraderlijke instelling⁸. Ook aan die kant werd Benedictus de neutraliteit niet vergeven. Voor sommige, nog zeldzame, katholieken was het een feit dat de Kerk daardoor het traditionalistisch gedachtengoed in de steek had gelaten en dus iets essentieels had laten vallen, een verbondenheid van vele eeuwen ontrouw was geworden. Van de weeromstuit betekende dit dat deze groep de bisschoppen niet meer als haar politieke leidsmannen kon beschouwen, daar zij — met de paus op kop — verzaakten aan het aloude en generaties lang gekoesterde waardenpatroon.

Het activisme werd niet vernietigd bij de Duitse nederlaag. Een aantal leidende figuren zou met Duitse steun de agitatie verder zetten. De kern daarvan werd gevormd door de uitgeweken activisten van het Vlaams Comité in Nederland. Die probeerden de anti-Belgische stroming opnieuw te enten op de Vlaamse Beweging in het bevrijde land. Zo probeerden zij ook om dergelijke traditionalistische katholieken voor hun anti-Belgische kar te spannen. Zij meden een rechtstreekse aanval op de Kerk en deden liever een beroep op het „katholieke” argument dat de Kerk in feite de oorlog had verloren. Vlaanderen,

7. Het valt overigens op dat de Nederlanders die het activisme steunden vrijwel allen uit het traditionalistische kamp kwamen, mensen uit de protestantse Anti-Revolutionaire Partij op kop.

8. Op het „onverkwikkelijke Hitler-proces” (dixit *De Gazet van Antwerpen*, 12 maart 1924, p. 1; in navolging van de verslaggeving door Duitse katholieke media) zou de vroegere Duitse legerleider Ludendorff paus Benedictus de schuld geven van de nederlaag van de centrale mogendheden in 1918. Rome als onderdeel van de dolkstootlegende werd ook door de katholieke activist Arthur Faingnaert overgenomen in zijn apologie van het activisme, *Verraad of zelfverdediging*, p. 848: „Rome, de joodse pers- en geldlui en het Marxisme in Duitsland, drie a-nationale maar internationaliserende krachten, hebben gelijktijdig — hoewel niet samenwerkend — mogelijk en zelfs waarschijnlijk met de beste vredesbedoelingen, in die dagen de zielskrachten van de thuisgeblevenen gebroken en daardoor de eindzege van Duitslands arglistige vijanden bespoedigd”.

Kroatië, Slowakije, Ierland, Hongarije ... waren alle katholieke naties die geen of onvolledig zelfbeschikkingsrecht verwierven: „Zo hebben beslist zij die waarlijk de oorlog hebben gewonnen tegen de Heilige Katholieke Roomse Kerk, zij die vermochten te dicteren het godverloochende Tractaat van Versailles, zij die eindelijk het doel van haar eeuwenoud streven d.i. de algehele wereldwijking van het ganse openbaar leven hebben bereikt: de Loge”. Vanuit een dergelijke gedachtengang kon voor de katholieke partij uiteraard geen goed woord vallen. Per slot van rekening was zij de erfgenaam van de „liberale” katholieken die al sinds honderd jaar een steunpilaar waren van een staat met grondwettelijke vrijheden. Deze partij had, volgens deze activist, „nooit godsdienstig, verre van zuiver christelijk, ja katholiek-kerkelijk” gehandeld en hij maakte er geen geheim van dat hij het heil van een andere politieke formatie verwachtte⁹. Met deze formatie kon moeilijk het Vlaamse Front bedoeld worden, daar dat pro-godsvrede en bovendien democratisch gezind was. Maar voorlopig was er geen alternatief voorhanden.

Dat alternatief zou geleidelijk groeien. Vanaf 1923 werd goed voelbaar dat binnen het vlaams-nationalisme een versterking van de traditionalistische opinie oprad. In Antwerpen verscheen die pas met de K.C.V.V. en haar manifest van 1925. Daarin sprak deze partij duidelijk uit dat ze zich beriep op de anti-revolutionaire tradities: de samenleving moest terug aansluiting vinden bij de maatschappelijke ordening van het Ancien Régime, doordrongen van godsdienstzin, en Kerk en Staat moesten in elkaar grijpende grootheden worden. Er werd gepleit voor solidarisme en ‘orde’ en gezag. Tegenover vrijdenkerij, liberalisme en socialisme werd agressief geageerd: „De K.C.V.V. heeft tot doel het katholiek geloof bij ons volk te helpen bewaren, of te herstellen, omdat het geloof het hoogste goed van een volk is en de enige waarborg van een redelijk-gezond leven dat een volk kan vrijwaren voor verval en ontarding”. De katholieke partij kreeg de schuld „voor een groot deel ... van ongodsdienstig worden van zovelen onder ons volk”. De opstellers waren ervan overtuigd „dat het Vlaamse volk in genen dele gered en zijn geloof niet bewaard kan worden door een partij afhankelijk van de conservateurs”. Waarbij de „conservateurs” de, vaak franskiljonse, „liberaliserende” leiding van de katholieke partij waren. Traditionalisme werd door deze lieden volstrekt niet gezien als conservatief, maar wel als een allesomvattende hernieuwings- of liever ‘herstel’-beweging.

Maar waar moest de K.C.V.V. de nodige aanhang vinden? Bij de christelijke arbeidersbeweging? De praktijk in Antwerpen wees uit dat dat geen blijvend-

9. Overgenomen uit de kerkelijke kroniek van *Pro Flandria. Maandschrift tot verdediging van het Vlaamsche Nationalisme*, nr. 4 april 1921, p. 107-111. Dit tijdschrift was een tijd lang de spreekbuis van de uitgeweken activisten. Tot deze groep behoorde Alfons Jonckx, een Gents advocaat die al vóór de oorlog een rol van internationale betekenis speelde in de integristische vleugel van de katholieke kerk.

valabele optie was. Maar ondertussen radicaliseerden de katholieke collegejeugd en de Leuvense studenten onder invloed van een aantal ex-activisten en enkele Westvlaamse priesters. De wrijvingen tussen episcopaat en A.K.V.S. verergerden dit¹⁰. Bij de dood van kardinaal Mercier in het begin van 1926 vroeg de katholieke Frontwoordvoerder en oud-activist Albert D'Haese wat er met de intellectuele jeugd zou gebeuren. „Deze jeugd is in haar overgrote meerderheid Vlaams-nationaal gezind. Vreest de geestelijke overheid niet dat de anti-Vlaamse politiek door haar gevoerd, deze jeugd van haar en dus van de Kerk afkerig zal maken?“¹¹ Dààr zat de potentiële voedingsbodem voor partijen zoals de K.C.V.V.; niet omwille van een gevoelige vergroting van het electoraat maar wel omdat in deze hoek nieuwe leiders en kaders konden gerekruteerd worden. Een deel van deze jongeren was immers vatbaar voor de argumentatie, als zou niet alleen de katholieke partij maar ook de kerkleiding het maatschappelijke — en in hun ogen daarmee ook het godsdienstige — ideaal verlaten hebben. Een ideaal waarvoor enkel nog een kans tot realisatie bestond, als de Belgische staat vervangen zou worden door een Vlaamse.

Antidemocratisch?

Ten tijde van het ontstaan van de K.C.V.V. werd dat traditionalisme nog gepaard aan een democratische strategie. De K.C.V.V. deed in 1925 met overtuiging mee aan de verkiezingen. Maar daarna volgde er een inzinking. Er kwam opnieuw activiteit naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen in 1926. Maar een permanente partijwerking werd pas georganiseerd in het begin van 1928 en bevestigd op het congres van 15 januari 1928. Toen pas was er een regelmatig vergaderende arrondissementsraad. Maar deze wisselvallige levensloop had gevolgen: velen hadden de K.C.V.V. ondertussen verlaten. Het wegsijpelen van de mensen die aanleunden bij de christelijke arbeidersbeweging kon slechts heel gedeeltelijk opgevangen worden door het oprichten van een Vrije Kristene Vakvereniging, onder leiding van Vinckevleugel en D'Eer¹². Door dit gebrek aan electorale aantrekkingskracht kwam het demo-

10. Dit conflict, zijn antecedenten en zijn gevolgen, staan uitvoerig beschreven in L. VOS, *Bloei en ondergang van het A.K.V.S.. Geschiedenis van de katholieke studentenbeweging 1914-1935*, Leuven 1982. Voor de invloeden vanuit West-Vlaanderen, zie L. VOS en L. VOS-GEVERS, *Dat volk moet herleven. Het studententijdschrift De Vlaamsche Vlagge 1975-1933*, Leuven 1976.

11. Hoofdartikel in *Ons Vaderland*, 31 januari 1926.

12. In tegenstelling met wat ik in het vorig artikel over de K.C.V.V. beweerde, startte de K.C.V.V. midden 1928 met een eigen blad onder de titel *K.V.V.* Hiervan werden tot dusver geen exemplaren teruggevonden. In *Ons Vaderland* van 14 juli 1928 werd „ter inleiding“ uit het eerste nummer van *K.V.V.* geciteerd. Daarin werd de hier geschetste terugblik weergegeven. Het arrondissementeel bestuur bestond op dat ogenblik uit Scheere, Muylle, A. Stein, J. Tubbax, Claes, terwijl Dries Van Rompaey en R. Van Thillo tevens een leidende rol speelden.

cratische aspect niet meteen onder druk. Wel was het een stimulans om een *modus vivendi* te blijven vinden met de voor de hand liggende bondgenoten van het Vlaamse Front. Op 8 januari 1928, één week vóór het congres in Kontich, was op een gezamenlijke vergadering van bestuursleden van de twee partijen „een grote drang naar verstandhouding en samenwerking vastgesteld”. Daar werd o.m. beslist om in 1929 weer samen de verkiezingsstrijd aan te gaan¹³. Naar het einde van 1928 sloeg de positieve ingesteldheid in het frontersweekblad *Ons Vaderland* om. Van de voorgenomen federatie was immers niets in huis gekomen. Op 10 november verklaarde het frontersblad dat er in Antwerpen geen enkel andere vlaams-nationalistische organisatie bestond buiten het Front. Het katholieke partijtje werd dus straal genegeerd. Toen de Bormsverkiezing zo een overweldigend succes werd, kwam er een waar offensief. *Ons Vaderland* vond dat de levensbeschouwelijke twist nu definitief moest uitgeschakeld worden. Was Borms immers niet als notoir katholiek op een godsvrede-lijst verkozen? „Het zou, na dergelijke ervaring, vanwege de Vlaams-nationalisten misdadig zijn de splijtzwam van de godsdienst of van de vrijzinnigheid in de organisatie te willen drijven”¹⁴.

Op 17 maart 1929 organiseerde de K.V.V. haar tweede provinciaal congres in Herentals, waarbij naast Dries Van Rompaey Wies Moens „Ons Programma” mocht komen voorstellen en waarbij Juul De Clerck, van de Vrije Kristelijke Vakverenigingen uit Izegem, gastspreker was. Dat betekende dat een eind werd opgeschoven in de richting van het autoritaire corporatisme van de Westvlamingen Joris Van Severen en Odiel Spruytte¹⁵. Met dergelijke sprekers werd de A.C.W.-geest van de begintijd onherroepelijk verlaten. Dan kwamen de verkiezingen van 26 mei 1929, waarbij K.V.V. met het Vlaamse Front samenwerkte. De verkiezingstijd was slechts een onderbreking in de anti-K.V.V.-agitatie van het Front. Op 7 juni schreef een onbekend „K.V.V.-lid” een pleidooi in het katholieke weekblad *Jong Dietschland*, om de termen „katholiek” of „christen” uit de partijnamen te verwijderen en slechts neutrale namen als „Vlaams-nationale Partij” te aanvaarden. Dat werd door Antwerpse fronters uitvoerig gebruikt om de K.V.V. uit te hollen¹⁶.

Wat inderdaad verder uitgehold werd was het katholieke karakter van de K.V.V., voorzover dat verbondenheid met de kerkelijke hiërarchie betekende. Wat versterkt werd was de traditionalistische basis. Dit leidde in het begin van de jaren dertig tot een angstig-defensieve visie op de samenleving. Nieuwe verschijnselen werden met afwijzing behandeld. Zo werd gefulmineerd tegen

13. *Ons Vaderland*, 21 januari 1928, bij de „partijmededelingen”. Volgens het frontersblad was die positieve ingesteldheid ook in Kontich voelbaar, waar de katholieke nationalistena afgevaardigden uit 23 gemeenten hadden verenigd.

14. *Ons Vaderland*, 12 januari 1929.

15. *Ons Vaderland*, 2 maart 1929.

16. *Ons Vaderland*, 15 en 22 juni, 31 augustus 1929, 4 januari 1930.

bokswedstrijden en zaalkoersen „ waar de mannen zich met hun blote billen laten zien ... Men moest verbieden dat één vrouw deelnam aan een baankoers of is de christelijke geest van het moederschap en de zedelijkheid nog niet erg genoeg vergaan in onze tijd ... ” Bovendien was het onverteerbaar dat zo een „ koereur ” veel geld verdiende in vergelijking met de verzorgende arts: „ En die komt daar ergens van achter een mesthoop en kan met moeite zijn naam zetten, terwijl die dokter zes jaar humaniora en zes jaar Hogeschool heeft gedaan. Dat is toch verschrikkelijk! ”¹⁷.

Socialisme, liberalisme, kapitalisme, zedeloosheid ... waren allemaal uitingen van ongodsdienstigheid en die ondeugden waren in veel grotere mate te vinden bij franskiljons en Walen. Daarom moest Vlaanderen los van Wallonië: „ De Walen zijn ons ongeluk. Zij onthouden ons onze zelfstandigheid. Al onze miserie spruit voort uit het meesterschap dat de Walen over ons voeren ”. De Walen „ ... zijn een ras dat er steeds op uit was om ons neer te slaan en uit te buiten en wanneer dit niet lukte met brutaal geweld, steeds getracht heeft onze geesten te besmetten en onze Vlaamse zielen te bemorsen ”¹⁸. Het zedige, katholieke Vlaanderen werd bedreigd door een zedeloos en ongelovig Wallonië en de Franse taal was daarvan een belangrijk instrument.

Maar het gezag dan? Hoe moesten de gezagsdragers aangeduid worden? In het gezin was er geen probleem, omdat God daar de gezagsdragers had aangeduid. Maar voor de samenleving had hij dat niet gedaan. Het was klaarblijkelijk Zijn wil dat deze mensen op een of andere manier aangeduid werden. „ Door welke mensen? Het antwoord ligt voor de hand. Al de leden van een volk zijn gelijkwaardig (niet gelijk!) en allen hebben recht op een goed gezag. Zij hebben allen recht op medezeggenschap ”. Het kiezen van enkele honderden vertegenwoordigers en die naar het Parlement zenden was evenwel niet de juiste manier. Deze mensen hadden immers geen „ ... kennis ter zake. Dit is fout. Het gezag moet één zijn en kan niet verdeeld worden in stukjes want verantwoordelijkheid is ondeelbaar ”. De verkiezingen voor het Belgisch Parlement vermochten slechts walging op te wekken¹⁹. De politieke activiteiten van de K.V.V. zelf werden nochtans verontschuldigd: „ Hoe verderfelijk voor ons volk het partijwezen en het parlementarisme ook wezen mogen, we hebben er rekening mee te houden dat het systeem functioneert en in de gedachten verankerd zit ”²⁰.

Daarmee was de K.V.V. op korte tijd een flink stuk de autoritaire weg opgestapt. Dan kon het Vlaamse Front geen bondgenoot meer zijn. Dan was er meer affiniteit met Van Severens Verdinaso en met de roerige Hitler-

17. *Roeland*, 15 mei 1932.

18. *Roeland*, 8 februari 1931.

19. *Roeland*, 24 januari 1932.

20. *Roeland*, 17 januari 1932.

bewonderaar Ward Hermans in het Mechelse. Oscar Dangez²¹, een vooraanstaand bestuurslid en schatbewaarder van de partij, die in *Roeland* over sociaal-economische zaken schreef, liet *Vlaanderen* weten: „Joris Van Severen wordt door al die partijmanneken en pro-Belgische federalisten gevreesd omdat hij torenhoog boven hun miezerig kiesgedoe en zeteljacht uitkijkt ... We zijn pas enige jaren bezig met onze strijd en there is almost so much rotten dat een eerlijk man er de walg van krijgt. Wat zal het zijn binnen tien jaar, indien niet één man, met koele blik, onverstoort, koelbloedig en met onwrikbaar ideaal het stuur in handen neemt? Alleen op die wijze kan Vlaanderen zich loswerken of losvechten uit de Belgische strikken. Anders verzinken wij in het moeras der Belgische politieke knepen die vele van onze leidertjes nog niet verleerd hebben”. Enkel een dictator bood nog een alternatief en Dangez had hem gevonden in het Verdinaso²². Dangez was niet de enige. Met het Verdinaso was *Roeland* het eens „dat ook wij voorstaan dat het nieuwe Dietsland geen parlementair Dietsland mag zijn ... Geen partijellende meer”²³.

Scheere gaat weg, Lagrou neemt over

Er trad dus een radicalisering op. Maar had de persoonlijkheid van de politieke leiders van de K.V.V. daar iets mee te maken? Het bestuur was in de loop der jaren vrijwel volledig gevuld met andere mensen en er waren ideeën en invloeden binnengeslopen die bij de stichting in 1925 afwezig waren²⁴. Voorzitter Leo Scheere werd hoe langer hoe meer ervaren als de vertegenwoordiger van de oude, versleten generatie. Ondermeer omdat hij zich altijd tamelijk tegemoetkomend tegenover het Front toonde. Hij was ideologisch niet meegeëvolueerd.

21. Oscar Dangez kwam niet uit nationalistische of studentenkringen, maar uit de katholieke partij. Tijdens de oorlog was hij ambtenaar-bestuurder op de Zeevaartdienst geweest. Nadien werkte hij in diverse Antwerpse privé-firma's, voornamelijk groothandel in steenkool. Op 6 januari 1927 had hij, zeer waarschijnlijk via bemiddeling van Dr. Frans Daels, de leider van de Gentse K.C.V.V. in 1925, aan de katholieke leider Prosper Pouillet gevraagd hem bij minister Henri Jaspar aan te bevelen voor het ambt van burgemeester. „Op een katholieke lijst gekozen heb ik ver af het meest getal stemmen bekomen. Mijn gehechtheid aan de katholieke Vlaamse zaak is u voorzeker bekend ... Ik durf dus de hoop koesteren dat U mij zult willen steunen met uw grote invloed tot heil van onze Vlaamse en democratische zaak. De leiders der Christene vakverenigingen alhier kennen mij als een hunner trouwste dienders”. Dangez was op dat ogenblik woonachtig te Reet. Pap. Prosper Pouillet, nr. 157, Algemeen Rijksarchief Brussel. Was een niet-benoeming de oorzaak voor Dangez' politieke koerswijziging? In ieder geval was hij daarna een trouw lezer van het weekblad *Vlaanderen*. Zie hiervoor briefwisseling in Pap. *Vlaanderen* AMVC.

22. Dangez aan *Vlaanderen*, 28 november 1931, Pap. *Vlaanderen* AMVC.

23. *Roeland*, 10 januari en 21 februari 1932.

24. In *Roeland*, 18 december 1932 zou René Lagrou schrijven dat, na de stichting in 1925: „Al heel spoedig verlieten haar de meesten van haar eerste leiders, en wat betekenisvol is, de oudsten”.

Scheere werd hoe langer hoe eenzamer aan de top van zijn partijtje. Dat moest leiden tot een onhoudbare toestand.

Op 19 juni 1932 meldde *Roeland* dat René Lagrou op het partijcongres van 12 juni 1932 tot algemeen voorzitter was gekozen met algemene stemmen. Lagrou was een jong advocaat en een zeer ambitieus man, afkomstig uit West-Vlaanderen, en vroeger A.K.V.S.-leider. Hij was een tijd novice geweest bij de dominicanen. Daarna had hij rechten gestudeerd in Leuven, waar hij actief was in de vlaams-nationalistische studentenbeweging. Samen met enkele vrienden uit die tijd, o.w. Jef De Langhe, werd hij op het eind van de jaren twintig betrokken bij de redactie van het weekblad *Vlaanderen*. Nadien trok hij naar de balie in Antwerpen, waar hij in de K.V.V. een politiek milieu vond naar zijn hart. Hij duikt in *Roeland* voor het eerst op in het nummer van 1 januari 1932. Hij was dan al lid van het hoofdbestuur en zou voor de eerste maal zitdagen houden voor het dienstbetoon van de partij²⁵. Meteen na het partijcongres zocht hij opnieuw contact en steun bij Robrecht De Smet, zijn vroegere chef in de redactie van *Vlaanderen*, met wie hij een „Unie van Groot-Nederlanders” wilde oprichten²⁶.

Wat was er met Leo Scheere gebeurd? Pas maanden na dit partijcongres werd een tip van de sluier opgelicht in het partijblad: Scheere zou op een bestuursvergadering, zonder opgave van redenen, geëist hebben dat Lagrou uit de partij zou gestoten worden. Volgens *Roeland* voelde geen der bestuursleden daar iets voor en Scheere had met een harde klap de deur dicht geslagen en was weggelopen²⁷. Dat kon slechts gebeuren, omdat Scheere al erg vereenzaamd was binnen de partij. De enigen die wat moeilijkheden maakten waren de K.V.V.-ers van Ekeren, Scheeres thuisbasis. Volgens *Roeland* maakte die afdeling al „sinds jaar en dag” dissidente bokkesprongen en het blad verzekerde de roerigen dat, als ze geen beterschap vertoonden, ze door de leiding uit de partij zouden gezet worden²⁸.

Met de verdwijning van Scheere kwam de aanvraag tot kartelvorming met het Vlaamse Front voor de verkiezingen van 1932 in het gedrang. Op 29 juli had Lagrou per brief aan het Frontbestuur gevraagd om een kartel af te sluiten. Het antwoord was kort en afgemeten: „Wij zien geen aanleiding tot dergelijke on-

25. A. DUMON, *Lagrou René*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 817-818. L. VOS, *Bloei en ondergang van het A.K.V.S. - II*, Leuven, 1982, p. 34, 105, 166, 174-175, 185, 188, 216, 310. L. VANDEWEYER, *Redaktiegeschiedenis van het weekblad 'Vlaanderen'*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1986, nr. 2, p. 75-76.

26. Lagrou aan De Smet, 26 juli 1932, Pap. *Vlaanderen* AMVC.

27. *Roeland*, 11 december 1932.

28. Verkiezingsnummer van *Roeland*, z.d. (november) 1932. In een niet gedateerd rondschrift, ondertekend door „De katholieke Vlaamse nationalisten van het arrondissement Antwerpen” aan enkele leden en oud-leden van de K.V.V., werd beweerd dat Scheere „door de machtsgreep ener roekeloze minderheid uit K.V.V. gestoten” was. Verkeerdelijk in Map K.V.V. V 34517 AMVC.

derhandelingen vermits K.V.V. ons Front-actieprogramma in zijn essentieelste punten steeds heeft afgewezen". K.V.V. was niet federalistisch gezind, niet democratisch en had geweigerd tot de Vlaams-Nationale Concentratie toe te treden. Het Front wees de K.V.V. af, nadat het Scheere buitengezet had. „Sedert zijn er, jammer genoeg, in K.V.V. mannen opgedoken, die allerlei idealen zijn gaan vooropstellen", die de kracht van het vlaams-nationalisme dreigden te verlammen en tweedracht stichtten. Er werden ook namen genoemd: de Dinaso's en Ward Hermans ... m.a.w., de uiterst rechtse en anti-Belgische vleugel. Een vleugel, waarvoor de Antwerpse fronters in meerderheid een intense afkeer koesterden. Het Front meende zelfs dat „K.V.V. (of althans een harer afdelingen)" onlangs in een motie de afschaffing had geëist van al de door de Belgische grondwet gewaarborgde vrijheden.

Het Front telde in de K.V.V. vanaf nu ogenschijnlijk enkel nog bittere vijanden. *Roeland* beschuldigde er de Fronters meteen van met hun weigering „een jammerlijk anti-Vlaamse daad" te hebben gesteld²⁹.

Scheere zat in het verdomhoekje en ging met Herman Vos praten. Die lichte zijn Nederlandse raadgever Pieter Geyl in: „Hij is eigenlijk door die ongunstige elementen, die over torens en daken uitbazuinen dat ze niet rusten zullen vooraleer zij het Front hier zullen vernietigd hebben, uitgesloten geworden". Vos vertelde er nog bij dat de K.V.V. nu de lijst zocht te koppelen met die van Ward Hermans in Mechelen³⁰. De K.V.V. toonde zich ondertussen heel zelfbewust: „Tot vóór enkele maanden was de K.V.V. ... niets tenzij een wazig iets op Vlaams-nationaal en op christelijk gebied, goed genoeg om gebruikt of misbruikt te worden door diegenen waarmee wij vroeger goed genoeg waren om te kartelleren en die ons nu als out-laws der Vlaamse beweging aanzien, afstoten, willen vernielen, door het op alle gebied kleurloze Vlaamse Front van Antwerpen. Sinds enkele maanden kwam de kentering, de goede. De twijfelende partijleider Scheere werd vervangen door de jonge, vurige, actieve Lagrou, die ons standpunt klaar stelde naar buiten en de partij rusteloos omwerkte tot een waarlijk zelfstandige organisatie"³¹.

De parlementsverkiezingen van 1932 bieden ons inzicht in het karakter van de K.V.V. in die tijd. De lijst bestond vrijwel uitsluitend uit middenstanders. De top werd bezet door Lagrou en Van Rompaey, advocaten. Daarna volgden een

29. *Roeland*, 14 augustus 1932. De K.V.V.-onderhandelaars waren in 1929: Scheere, Lagrou, Van Rompaey, Dangez en Tubbax. *Roeland*, 4 september 1929; *Ons Vaderland*, 20 augustus en 17 september 1932. Hierin werd ook de betrokken briefwisseling integraal afgedrukt.

30. Vos aan Geyl, 25 oktober 1932, in: *Geyl en Vlaanderen II*, nr. 351. Lagrou en Erkens waren inderdaad met Hermans gaan praten, zie hierover het verkiezingsnummer van *Roeland*, z.d. (november 1932).

31. Dries Van Rompaey in *Roeland*, verkiezingsnummer, eind november 1932. A. DE BRUYNE, *Joris Van Severen. Droom en daad*, Brecht/Antwerpen 1983, p. 139, heeft het over „persoonlijke tegenstellingen, vijandschap bijna" tussen Vos en Scheere aan de ene kant en Ward Hermans en René Lagrou aan de andere kant. De ideologische verschillen waren evenwel ook erg groot.

handelsvertegenwoordiger, een geneesheer, een herbergier, een bediende, een boekhouder, een oud-schoolopziener, een winkelier, een schrijnwerker-aannemer, twee handelaars en een rekenplichtige. Er stonden twee vrouwen „zonder beroep” op de lijst. Bij de plaatsvervangers figureerden Oscar Dangez, „beheerder van maatschappijen”, de drukker van het partijblad, Sylvain Van Horenbeek, en een handelaar. Dangez en Van Horenbeek stonden in Mechelen ook op de lijst van Ward Hermans waar ze eveneens een frontlijst tegenover zich vonden³². Voor de Senaat was Pieter Mares, „spediteur”, lijsttrekker; met achter hem een winkelier, een hotelhouder, een veehandelaar en een diamantslijper. Het waren allen lieden uit sectoren die erg geplaagd werden door de economische recessie en het koopkrachtverlies. Daarbij waren drie mensen die behoorden tot de groep middenstanders rond *De Stormklok*, dissidenten uit de katholieke partij³³. „Daarin handelde de middenstand heel logisch en met veel politiek inzicht. Dat wij daarenboven ook Vlaams-nationalist zijn neemt niets weg van dit feit. Trouwens, in onze partij zijn ook veel middenstanders. Deze keer zullen ONZE katholieke leden er ons zeker geen verwijt kunnen van maken dat een Vlaams-nationale lijst een ‘allegaartje’ is van communisten, sociaal-democraten, liberalen en katholieken. Onze lijst is 100 % katholiek”. Op de lijst stond ook een vertegenwoordiger van de „Bond van Lastenbetalers”. Samen zouden ze strijden voor „het integrale katholieke Vlaams-nationalisme”³⁴.

De K.V.V. had zich al geruime tijd tegen een verkiezingsnederlaag ingedekt door negatieve opmerkingen over parlement, verkozenen en partijwezen. *Roeland* verklaarde op 5 juni 1932, zelfs „af te zien” van partijzetels. En in het verkiezingsnummer van november verklaarde Lagrou over het parlementaire stelsel: „Het zal een schande blijven dat wij met dergelijke strijdmethodes hebben moeten rekening houden in een strijd waar het gaat om leven of dood, waar het om de toekomst gaat van ons vaderland”. De verkiezingen werden inderdaad een nederlaag, mede omdat de katholieke partij het schoolstrijdthema gebruikte, wat ook veel katholieke vlaams-nationalisten aantrok. In het arrondissement Antwerpen werd het voor de vlaams-nationalisten zelfs een electorale ramp. Het Front verloor zwaar, maar de K.V.V. kon daar niet echt van profiteren. Al deden ze het elders in feite niet zo heel slecht, toch was het gevoel aanwezig dat het nationalisme een klap had gekregen.

32. G. PROVOOST, *Ward Hermans*, Antwerpen 1977, p. 110.

33. E. GERARD, *De katholieke partij in crisis*, over de groep rond *De Stormklok*, p. 351. Zie ook F. Uytterhaegen in: E. VERHOEYEN en F. UYTERHAEGEN, *De kreeft met de zwarte scharen. 50 jaar rechts en uiterst-rechts in België*, Gent 1981, p. 138.

34. *Roeland*, verkiezingsnummer, z.d. (november 1932). Op dat ogenblik bestond het partijbestuur uit R. Lagrou (voorzitter), E. Muylle (ondervoorzitter), J. Tubbax (secretaris), A. Van Rompaey (propagandaleider), O. Dangez (financieel beheerder), F. Buyens, R. Erkens, C.J. Govaerts, F. Jacobs, Ed. Lehembre, A. Pil, O. Stein, S. Van Horenbeek en A. Vermeire: *Roeland*, 30 oktober 1932.

Het Vlaamse Front en aanverwante groeperingen in andere arrondissementen werden nu door de K.V.V. totaal afgeschreven Deze zocht nu verder naar bondgenoten buiten de grenzen van het arrondissement. Op 12 juni 1932 had het partijblad al opgeroepen tot een Groot-Nederlandse concentratie tegen de „concentratie democratie” van de federalistische gezinden: „Wat te doen? K.V.V. zuiverde zijn eigen kringen! Nu moet er naar buiten gezuiverd worden ... Onze concentratie kome er snel en vlug!”³⁵ Maar dat zou zo vlug niet lukken. Een half jaar later, na de rampzalige verkiezingen, verklaarde Lagrou dat nog slechts twee organisaties van tel waren: „... over heel Vlaanderen: differentiatie, particularisme, uitgenomen in het Dinaso en de Jong Nederlandse Gemeenschap”³⁶. De Jong Nederlandse Gemeenschap kwam uit de hoek van Robrecht De Smet³⁷. Kon via die weg geen bredere samenwerking op het getouw gezet worden? De Smet nam in ieder geval een initiatief in die richting. De K.V.V. ging praten met *Vlaanderen*-adept Jeroom Leuridan, die tevoren trouwens regelmatig in *Roeland* gepubliceerd had, en met Ward Hermans. Ideologisch had ze met hen heel veel gemeen³⁸. Het scheen aanvankelijk te lukken. *Vlaanderen* was tevreden: „Dit is geschied als een openlijk partijkiezen tegen de federalistische ‘concentratie’. Moge het Dietsche eenheidsfront zich uitbreiden!” Het weekblad hoopte dat deze groepen „een gave nationale beweging en een Grootnederlands eenheidsfront” konden vormen³⁹.

Maar ze waren niet sterk genoeg om heel Vlaanderen te overspannen, omdat Joris Van Severen niet wilde samenwerken met de strekking van het weekblad *Vlaanderen*. Uiteindelijk zou het de gematigd ogende Brabander Staf De Clercq zijn die het initiatief nam of liever ‘kreeg’. Hij was een figuur die ook voor „Dietsers” aanvaardbaar was. *Vlaanderen* was hem altijd gunstig gezind geweest. Op 9 april 1933 publiceerde *Roeland* De Clercqs oproep tot eenheid op de voorpagina. De K.V.V., bij monde van Lagrou, stelde evenwel voorwaarden: de nieuwe eenheidsorganisatie moest Groot-Nederlands, anti-Belgisch, tegen alle federalisme, tegen kapitalisme, socialisme, marxisme, liberaal-democratische ideologie ... zijn. En bovendien moest zij voor het solidarisme zijn. Dat laatste betekende dat Lagrou heel dicht aanleunde bij Van Severens Verdinaso⁴⁰.

35. *Roeland*, 14 augustus 1932, noemde volgende bladen als verdedigers van de Groot-Nederlandse gedachte. Die konden dus, met de kringen die er achter stonden, als potentiële bondgenoten beschouwd worden: *Het Leieland*, *De Noordzee*, *De West-Vlaming*, *De Noorderklok*, *Jong Dietschland*, *Opwaarts*, *Reinaart*, *Vlaanderen*, *De Klauwaart*, *De IJzerbode*, *De Vlag*, *Het Signaal*.

36. *Roeland*, 15 januari 1933.

37. L. VANDEWEYER, *De Jong Nederlandse Gemeenschap. R. De Smets voorafspiegeling van de Dietsse samenleving*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1989, nr. 1, p. 43-56.

38. *Roeland*, 5 maart 1933. Zie ook: G. PROVOOST, *Ward Hermans*, Antwerpen 1977, p. 112 en 113. R. DEMOEN, *Jeroom Leuridan. Recht en trouw*, Zulte 1963, p. 227.

39. *Vlaanderen*, 18 en 25 maart 1933.

Op 7 oktober 1933 proclameerde De Clercq plechtig dat zijn Verbond er was. Op 22 oktober 1933 beschreef Lagrou het V.N.V. als „... eenvoudig een naä- perij van het Dinaso. Zij hebben gezien hoe het Dinaso aansloot bij een Europe- se staatkundige en sociale stroming en welke wervingskracht van zijn actie en organisatie uitging ... In plaats van deze copie van het Dinaso. Waarom dan niet eenvoudig één Dinaso voor gans Vlaanderen?'' Een week later werd aan het V.N.V. zelfs de titel van vlaams-nationale kamporganisatie ontzegd en besloot hij met „Het Verdinaso, heil!'' . Al koos Lagrou voor de strekking-Van Seve- ren, velen van zijn én van Scheeres achterban opteerden zonder twijfel voor het nieuwe V.N.V.⁴¹.

Verglijding naar het nationaal-socialisme

Het traditionalisme, dat de ambitie had om het openbare leven in Vlaanderen in al zijn uitingen 'katholiek' te maken, zette de deur open voor het fascisme zo gauw de democratische weg verlaten werd. Maar er was ook nog het anti- Belgische aspect. Dat deed zoeken naar een buitenlandse bondgenoot en in de heersende machtsconstellatie in Europa kon dat enkel Duitsland zijn. Ook daarin volgde de K.V.V. het weekblad *Vlaanderen*⁴². Vanuit een dergelijk standpunt is het niet verwonderlijk dat het activisme verheerlijkt werd: „De lei- ding van de partij en van *Roeland* willen er voor zorgen dat, komt er weer een kans, de Vlamingen niet onvoorbereid zouden komen te staan, maar begrijpen dat hun belang, hun veiligheid, hun leven, hun ontplooiing in een hereniging met het Noorden liggen''⁴³. De zogenaamde „sublieme deserteurs'', die de frontbeweging opgedragen had te deserteren om contact te zoeken met het activisme, werden in niet mis te verstane termen in herinnering gebracht. *Roeland* hoopte dat het „reddende uur'' dat dertien jaar geleden zo dichtbij was zich nog eens zou voordoen: „Wie weet hoe nabij het is''⁴⁴. België was slechts „een bedrieglijke schim; een door tering opgevreten zieke''⁴⁵.

40. *Roeland*, 7 mei 1933. Herman Vos aanzag Lagrou als een der voornaamste drijvers achter het afdrijven van de Westvlaamse nationalistes weg van elke concentratiepoging rond een federalistisch programma. Zie hiervoor H. Vos aan P. Geyl, 9 mei 1933, in: *Geyl en Vlaanderen* III, p. 21.

41. Illustratief hiervoor is een lezersbrief over de ontbinding van de K.V.V. in *Vlaanderen*, 18 november 1933.

42. L. VANDEWEYER, *De hoop op een Duitse revanche-oorlog. De voorbereiding van de kollaboratie door de Vlaams-nationalisten rond het weekblad Vlaanderen (1922-1934)*, in: *Cahiers-Bijdragen van het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, Brussel, mei 1989, p. 207-228.

43. *Roeland*, 8 februari 1931.

44. *Roeland*, 24 mei 1931. Daarom werd de apologie van het activisme door Arthur FAINGNAERT, *Verraad of zelfverdediging*, zo positief onthaald, met sterke nadruk op het anti-Belgische aspect, (zie: *Roeland*, 11 juni 1933).

45. *Roeland*, 8 juni 1930.

De visie op de persoon van Adolf Hitler was in deze ideologische evolutie van belang. In de lente van 1931 was *Roeland* helemaal niet zo gunstig gestemd over Hitlers partij: „Eens de macht in handen zullen ze hun tegenstanders harder behandelen dan ze nu zelf door de regeringspartijen behandeld worden. Ze zijn bezield met een geweldige eigendunkelijke trots. Dat ze ooit de macht zullen veroveren valt intussen sterk te betwijfelen; velen reeds ontlopen hun rangen om terug te keren tot Hugenberg”. De Duitse nationalistenvoerders — die de revanche-gedachte koesterden — waren *Roeland* op dat ogenblik liever⁴⁶. Tegelijkertijd keerde het blad zich fel tegen de in socialistische kringen aanwezige idee van een preventieve oorlog, als Hitler toch de macht zou veroveren⁴⁷.

Maar die afwijzing zou snel verkeren in het tegendeel, toen bleek dat de nationaal-socialisten bleven groeien en de belangrijkste machtsfactor werden aan de rechterzijde van het Duitse politieke spectrum. Een van de mensen die de K.V.V. in die richting stuwden, was de gewezen activist Paul Vrijdaghs die nu in Duitsland woonde. Op 2 oktober nam *Roeland* van hem een artikel uit *De Noorderklok* over. Het verscheen onder de titel ‘Vlaanderen tegen Hitler’ en daarin stak Vrijdaghs het niet onder stoelen of banken dat hij persoonlijk nauw betrokken was bij Hitlers politieke werking en hij propageerde Hitlers partij als buitenlandse bondgenoot voor het vlaams-nationalisme. Dat schoot de Scheere-aanhangers in het verkeerde keelgat: „Hitler werd opgehemeld als militarist, waarvan het zwaard ons in de toekomst Frankrijk van het lijf zou houden”. Zij beschuldigd Lagrou ervan „om zekere Dinaso-affiniteiten met Ward Hermans te blijven werken waarop alle onderhandelingen spaak lopen”⁴⁸. Hermans was op dat ogenblik de meest opvallende Vlaamse propagandist van het nationaal-socialisme. De keuze voor Hitler werd zelfs gebruikt in de verkiezingsstrijd in de herfst van 1932. *Roeland* reageerde dan op Van Puymbroucks veroordeling van de nazipartij in *De Schelde*: „Dr. Vrijdaghs en andere uitgeweken activisten, die al jaren in Duitsland wonen, hebben onmiddellijk die zwijmelende Van Puymbrouckse verkensblaas doorprikt en bewezen dat de man raaskalde en alleen zijn z.g. ‘democratische’ vooringenomenheid aan het woord had gelaten”⁴⁹.

46. *Roeland*, 15 maart 1931

47. Bijvoorbeeld in: *Roeland*, 18 januari 1931. Er werden daarvoor citaten van de Waalse socialistische volksvertegenwoordiger Hubin en van *Le Peuple* aangehaald. Overigens was heel de Vlaamse Beweging gekant tegen een eventuele preventieve oorlog.

48. Rondschrijven van „De katholieke Vlaamse nationalistenvoerders van het arrondissement Antwerpen” z.d. (november 1932). Verkeerdelijk in Map K.V.V. V34517 AMVC. Het orgaan van deze Scheere-aanhangers heette *Vrij Vlaanderen*. Het werd nog niet teruggevonden en heeft vermoedelijk slechts enkele nummers gekend.

49. Osdan (vrijwel zeker Oscar Dangez) in: *Roeland*, 2 oktober 1932, nog eens afgedrukt in het verkiezingsnummer uit november 1932. Osdan zou zich in de komende maanden nog herhaaldelijk doen opmerken met lovende, zelfs verheerlijkende uitspraken over Hitler en het nationaal-socialisme in *Roeland*.

Maar daarmee won de K.V.V. in 1932 geen stemmen, noch bij de gemeenteraadsverkiezingen, noch bij de wetgevende. De andere vlaams-nationalistische politieke formaties trouwens ook niet. De verdeeldheid en de stagnatie waren een aanleiding voor Albert Pil om nog eens over de Oostgrens te kijken. Hij vond dat het vlaams-nationalisme vooral leed onder een gebrek aan tucht. „Ziet daarentegen maar eens naar het nationaal-socialisme in Duitsland. Ik wil hier geen opinie uitspreken voor of tegen het systeem dat de nazi's patroneren en dat met het fascisme veel gemeens heeft. Ik wil u alleen voorhouden wat die groepering heeft kunnen realiseren op korte tijd, spijs hevige bekamping, door de tucht die er heerste. Eén man, één wil, volkswil: noodzakelijke zege. Was het niet hetzelfde in Italië? Ik leg er nog eens de nadruk op dat men mijn woorden niet verkeerd uitlegge als zijnde de goedkeuring van het fascistisch of nationaal-socialistisch regime. Ik wijs aan wat er zeker goed is: ijzeren tucht”. Het voorbeeld en het succes van Hitler, nu hij pas tot Rijkskanselier was aangesteld, stak de kleine K.V.V. de ogen uit: „'t is het enige middel om vooruit te komen, om groot te worden en K.V.V. wil groot worden”⁵⁰. Lagrou werd nu steevast „onze leider” genoemd.

Een week later mocht een zekere Dr. Klein een artikel schrijven over „Hitler, zijn psychologische structuur”. Dat was zeer positief over de Führer en heftig anti-socialistisch. Het jodendom, „een parasietenras”, vormde de geheime ondergrond van het socialisme. Het doel van de joden was: „De vernietiging van alle nationale cultuur, voorspel van de joodse tirannie over de hele wereld, waarvan Rusland reeds het begin ons toont”⁵¹. Dat de K.V.V. vol bewondering was voor de Duitse nazi's was ook het grotere publiek niet ontgaan, want, toen op 20 april 1933 ter gelegenheid van Hitlers verjaardag een protestbetoging door Antwerpen trok, stapte men jouwend en met gestrekte arm voorbij langs het Dietsch Huis⁵². Sinds Hitlers machtsovername werd *Roeland* een heftig antisemitisch blad, waarbij ook Lagrou zich liet opmerken. Ook de Nederlanders waren uit de gratie: op 7 mei 1933 schreef 'Grootnederlander' Lagrou dat onze noorderbuur leed aan „joderij, loge, overheersing door de internationale grootfinancier, gemis aan nationale weerbaarheid”. De thema's die het traditionalisme lief waren, werden gemakkelijk aangevuld met een antisemitische boodschap. Tot in het laatste nummer op 3 december 1933 toe, dat besloot met: „Meer dan ooit moet onze kreet zijn: weg met de joden en weg met hun marxistische handlangers”⁵³.

Dat hield niet op, toen de K.V.V. en *Roeland* opgeheven werden. Binnen het arrondissement werd het antibelgicisme van de K.V.V. tevoren vaak gesteund

50. *Roeland*, 19 maart 1933.

51. *Roeland*, 26 maart 1933.

52. *Roeland*, 30 april 1933. Malpertuus, het huis van het Vlaamse Front, kreeg die behandeling niet.

53. *Roeland*, 3 december 1933.

door *De Noorderklok*. Maar ook daar had de strijd tussen gematigden en radicalen geleid tot een conflict dat het blad ten grave droeg. Maar er kwam een opvolger met *Het Vlaamsche Land*, dat door *Roeland* aan zijn lezers werd aangeboden als opvolger⁵⁴. In dat blad werd verder geborduurd op de nationaal-socialistische thema's. De hoofdverantwoordelijke voor dit blad was de oud-activist Raf Verhulst, net als Lagrou een overtuigd aanhanger van Hitler. Deze verdere verglijding werd sterk bevorderd door de keuze vóór Duitsland. Maar de traditionalistische gedachtenpatronen bevorderden al evenzeer de weg naar een etnocentrisch nationalisme. De virulente antiwaalse gezindheid die Pieter Mares — en *Roeland* — al hadden vertoond, evolueerde naar denigrerende beschuldigingen die sterk naar racisme neigden. Meer nog dan de Walen kregen nu de joden het te verduren. Dat kon steunen op het latente antisemitisme dat in ultramontaans-katholieke middens, de doelgroep van de K.V.V., van oudsher aanwezig was. Dit antisemitisme werd ook gepropageerd door het Verdinaso van Joris Van Severen en door Ward Hermans, de politieke bondgenoten van Lagrou's K.V.V.

Het wekt dan ook geen verbazing dat de eerste pogingen om Vlaamse versies van Hitlers partij te stichten van het vroegere K.V.V.-midden uitgingen. Een eerste poging tot stichting van een Nationaal-Socialistische Nederlandse Arbeiderspartij ging door in het Dietse Huis op 29 oktober 1933. Initiatiefnemer was Gabriël, de zoon van Pieter Mares. Het programma was een letterlijke vertaling van het Duits naar het Nederlands. Veel betekenis had dit niet⁵⁵.

Wat na de K.V.V. ?

Op 22 oktober 1933 organiseerde de K.V.V. haar laatste vergadering. De leden werden aangezet aan te sluiten bij het Verdinaso of bij de Jong Nederlandse Gemeenschap⁵⁶. De K.V.V. werd eind 1933 ontbonden, omdat er tussen het Verdinaso en het V.N.V. voor een dergelijke partij geen plaats meer was. Dat was ook niet meer nodig, daar deze politieke formaties zich grosso modo op dezelfde ideologie beriepen als de K.V.V. Vooral het V.N.V. zou in Antwerpen oprukken en de resten van de K.V.V. geruisloos opsorpen. In *Vlaanderen* verscheen een lezersbrief die vaststelde: „De groep Scheere heeft zich sedert de verkiezingen zo goed als afzijdig gehouden en het lijdt geen twijfel, of de meeste leden van deze groep zullen, samen met een gedeelte uit

54. *Roeland*, 3 december 1933.

55. Zie: *Internacia*, 5 november 1933, verslag van de vergadering door 'Halm'; dit Antwerpse blad stond ideologisch zeer dicht in de buurt van de K.V.V.

56. Zie hiervoor de oproepen voor deze „beslissende arrondissementvergadering” in *Roeland*, gedurende oktober 1933.

de groep-Lagrou (sommigen zullen dit reeds gedaan hebben) tot het Vlaams Nationaal Verbond toetreden''⁵⁷.

Een restant democratische godsvrede-militanten bleef in Antwerpen achter als een voortzetting van het Vlaamse Front. Deze lieden waren uiteraard zeer tevreden, dat K.V.V.-Antwerpen zichzelf had ontbonden. „Praktisch was de K.V.V. als zodanig, sinds lang ontbonden. Het samengaan met de bond der *Belgische* belastingbetalers, tijdens de laatste verkiezingen, gaf haar in de ogen van alle rechtzinnige nationalistes de genadeslag''⁵⁸. Maar dat was geen overwinning voor het democratisch gezinde godsvredestandpunt! Het Vlaamse Front werd nadien immers geconfronteerd met het V.N.V. Tegenover dit V.N.V., met zijn „sociale'' stellingen, stonden de Antwerpse fronters uiterst argwanend. Na korte tijd werd beseft hoezeer de vroeger onmogelijke K.V.V. ideologisch het pleit had gewonnen in het vlaams-nationalisme: „Ieder van U zal zich ook herinneren hoe bij iedere verkiezing groepjes te voorschijn kwamen, die zich noemden K.V.V. of iets in die aard. Alhoewel wij ervan overtuigd waren, dat deze groepjes op zichzelf weinig te betekenen hadden, hebben wij toch altijd eendracht met deze groepjes nagestreefd. Totdat uit deze K.V.V.-ers een V.N.V. tevoorschijn kwam en tot dat dit V.N.V. Antwerpen brutaal voor de keuze stelde ook V.N.V. te worden of te verdwijnen''⁵⁹.

Waren ex-K.V.V.-ers verantwoordelijk voor het verschijnen van het naamloze, maar duidelijk Antwerpse, vlaams-nationalistische pamflet *Roeland. De schandaalkroniek van België?* Daarin werden België, de regering, de politieke partijen, de vrijmetselaars, de joden ... aangevallen. De klachten over „Hitleriaanse gruwelen'' werden beschouwd als afleidingsmanoeuvres die het Vlaamse volk van zijn bevrijding moesten afhouden⁶⁰. Na de opheffing van de K.V.V. verdwijnt René Lagrou voorlopig uit het historische gezichtsveld. Probeerde hij zich waar te maken binnen het Verdinaso? De Jong Nederlandse Gemeenschap bood immers geen werkelijk alternatief daar deze organisatie al even noodlijdend was als de K.V.V. en na korte tijd eveneens ten gronde ging. Op het einde van de jaren dertig dook Lagrou op in diverse Antwerpse nationaal-socialistische kringen die zich toelegden op antisemitische scheldpartijen en het ophemelen van het Duits nationaal-socialisme. Deze groepjes werden door

57. *Vlaanderen*, 18 november 1933. De briefschrijver behoorde blijkbaar tot de groep Scheere. Op dat ogenblik steunde *Vlaanderen* Staf De Clerqs eenmakingspogingen.

58. *Ons Vaderland*, 18 november 1933.

59. Pamflet 'Waarde strijdenoten, Vlaamse vrienden', z.d. (na 1934) Pap. Vlaamsche Front AMVC. Zie ook *Ons Vaderland*, 11 en 18 november 1933. In dit laatste nummer werd de felle afwijzing door het Aalsterse Kamerlid Van Opendenbosch, wegens van de fascistische trekken van het V.N.V., afgedrukt. Over het karakter van het V.N.V. in zijn begindagen en de druk op het Antwerpse Vlaamse Front: L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds*, II, Leuven 1985, p. 239-245. B. DE WEVER, *Staf De Clercq*, Brussel 1989, p. 37-45.

60. Dit pamflet draagt geen namen, noch van auteur(s), noch uitgever, noch drukker, noch plaats, noch datum van uitgave.

Duitsers van de SS-strekking in de loop van 1939 van subsidies voorzien⁶¹. Al waren deze en vergelijkbare groepen klein, toch was de regering overtuigd van hun impact. Deze antisemitische hetze was immers succesvol. Ondermeer omdat er gedurende verscheidene jaren een toestroom was van joodse vluchtelingen uit Duitsland en Oost-Europa, die zich voor een deel als concurrenten van de kleine middenstand ontpopten. De regering was ervan overtuigd dat dit de antisemitische organisaties en partijen zodanig veel wind in de zeilen gaf, „... qu'il ne sera plus possible plus tard d'arrêter”⁶².

De vooroorlogse arbeid van René Lagrou en zijn vroegtijdige verkleefdheid aan het nationaal-socialisme werden tijdens de oorlog beloond. De Belgische regering liet hem als Duits agent arresteren en naar Frankrijk wegvoeren⁶³. Hij keerde triomfantelijk terug. In het V.N.V. had deze radicaal zich nooit willen (en kunnen?) waarmaken. In V.N.V.-middens werd hij overigens niet gelust en dat maakte hem tot een ideale figuur voor de Duitse SS-strekking onder leiding van H. Himmler, om het V.N.V., dat aanleunde bij het Militair Bezettingsbestuur, te fnuiken. Lagrou zou zijn afstandelijkheid ten opzichte van het V.N.V. persoonlijk onderstrepen in een beknopte levensschets van 20 augustus 1940, gericht aan de Duitsers, die door Albert De Jonghe wordt geciteerd. Daarin verklaarde hij dat hij de partijpolitiek had verlaten, omdat zij „parlementarisch georiënteerd, loyalistisch en anti-revolutionair geleid (werd) door onderwijzers en advocaten die van de politiek hun carrière maakten ...”⁶⁴. Bruno De Wever noemde Lagrou met recht „de man die de wil van Himmler en Berger mocht vertolken in Vlaanderen”⁶⁵. Lagrou vond daarvoor medestanders bij mensen die hij in het A.K.V.S., in de redactie van *Vlaanderen*, en in de K.V.V. had leren kennen; mensen zoals Ward Hermans bijvoorbeeld. Toen hij in mei 1940 een plaatsvervanger nodig had koos hij commandant Jef De Langhe, met wie hij samengewerkt had in het A.K.V.S. en in de redactie van *Vlaanderen* en die nadien een propagandist van het antisemitisme was binnen

61. M. DE WILDE, *De Nieuwe Orde*, in: *België in de Tweede Wereldoorlog* deel 3, Antwerpen, Amsterdam, 1982, p. 14-15. D. MARTIN, *De Duitse vijfde kolonne in België 1936-1940*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1980, p. 92.

62. Verslag Ministerraad, 14 juli 1939, microfilm 230 ARA.

63. Dom. A. DUMON die Lagrou's biografietje schreef in de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, deel I, Tielt, Utrecht 1973, p. 817-818, beweert dat deze arrestatie en deportatie een „beslissende invloed op zijn verdere politieke ontwikkeling” had. Dit kadert in het in de flamin-gantische geschiedschrijving gebruikelijke pogen om de schuld voor de collaboratie op rekening van de Belgische staat en regering te schuiven in plaats van op een al jaren voorbereide en weloverwogen en ideologisch gemotiveerde keuze vanwege de vlaams-nationalisten.

64. A. DE JONGHE, *De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel*, Deel 2, in: *Bijdragen tot de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, Brussel, nr. 4, december 1976, p. 15-26 over de stichting van SS-Vlaanderen. Zie in het bijzonder voetnoot 48 p. 18. G. PROVOOST, *Ward Hermans*, Antwerpen, 1977, p. 155: vernoemt Lagrou, Hermans, Van Puymbrouck, Hendrik Diels, Frans Dillen, als de door Berger samengeroepen „stichters”.

65. B. DE WEVER, *De Waffen SS*, p. 37.

het Verdinaso: „Het is een jeugdvriend van mij, beiden hebben wij reeds in onze studententijd het geloof in het nationaal-socialisme verspreid”⁶⁶.

Besluit

De verschuiving naar de radicale, nationaal-socialistische vorm van de „Nieuwe Orde” werd in de K.V.V. mede mogelijk gemaakt door een personeelwisseling van mensen, afkomstig uit of aanleunend bij de christelijke arbeidersbeweging naar lieden die eerder te situeren zijn in de middenstand. De groep die zorgde voor de continuïteit en voor de ideologische voeding is evenwel te vinden bij anti-Belgische, katholieke vlaams-nationalisten en dan meer bepaald bij oud-A.K.V.S.-ers, volgelingen van *Vlaanderen* en *Jong Dietschland*. Zij zochten en vonden hun politieke voorbeelden eerder bij de activisten dan in de frontbeweging. Deze groep greep de macht nadat Meeting-katholieken zoals Emiel Schiltz verdwenen waren en nadat zij de christen-democratische Scheere hadden buitengewerkt. De meest dynamische van deze kring was René Lagrou. Deze verschuivingen en de activistische invloeden maakten de K.V.V.-ers klaar voor het ophemelen van het nationaal-socialistische Duitsland als voorbeeld en bondgenoot. Zeker toen Hitler de macht veroverde, was er kans op succes voor een dergelijke politieke koers. Een succes dat de K.V.V. via de parlementaire democratie, zoals de ervaring leerde, niet kon verwerven. Die bewondering voor Hitler ging heel ver, tot en met het racistische ideeëngoed. Daarom moet de Antwerpse K.V.V. gezien worden als een rechtstreekse voorloper van en haar denkbeelden als voedingsbodem voor die vleugel van het vlaams-nationalisme die koos voor de radicale en onvoorwaardelijke collaboratie via de SS-strekking. De afstand die Lagrou bewaarde t.o. het ideologisch nochtans erg verwante maar meer pragmatische V.N.V. vóór mei 1940, was een voorafspiegeling van het conflict dat zich tussen V.N.V. en de Vlaamse SS tijdens de bezetting zou openbaren.

Al vóór de oorlog hadden vele van dat deze mensen, op enkele uitzonderingen na komende uit katholieke middens, gekozen voor een politieke marsrichting die veel verder ging dan het gebruikelijke politieke antiklerikalisme. De diepere oorzaak van deze evolutie was dat deze mensen in feite enkel aanhankelijkheid vertoonden voor de traditionalistische gedachtenpatronen.

Dat zij deze ideologische achtergrond verantwoordden als zijnde ‘katholiek’ doet hier niets aan af. De verwarring tussen katholicisme en traditionalisme kan overigens geen verbazing wekken, omdat in vele katholiek-flamingantische kringen — maar daar niet alleen — gedurende generaties de identiteit tussen

66. *De SS-man*, 10 mei 1941. Over De Langhes antisemitisme: L. SAERENS, *Het Verdinaso en de Joden (1931-1940)*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1987, p. 161-169.

beide werd verkondigd. De kentering in de geesten die we aan de hand van het K.V.V.-voorbeeld beschreven, gebeurde bij vele katholieke vlaams-nationalisten, ook in de rest van Vlaanderen. Het activisme maakte hen anti-Belgisch en pro-Duits. De houding van het episcopaat maakte hen anti-kerikaal. Het traditionalisme zorgde ervoor dat fascistisch en later nationaal-socialistisch gedachtengoed zo gemakkelijk aanvaard werd. Dat verklaart waarom zovele katholieken tijdens de bezetting bereid waren met de nationaal-socialistische bezetter samen te werken of zich zelfs engageerden in de Vlaamse SS en DeVlag zonder veel gewetensbezwaren betreffende hun 'katholieke' geloofsovertuiging⁶⁷.

Keiberg 9
3020 Herent

67. Voor de dominante aanwezigheid van katholieke vlaams-nationalisten in de SS-gezinde collaboratie: F. SEBERECHTS, *Geschiedenis van de DeVlag. Van cultuurbeweging tot politieke partij, 1935-1945*, Antwerpen, 1991. Een opmerkelijk voorbeeld hiervan is de Westvlaamse priester C. Verschaeve, die binnen de K.V.V. altijd op sympathie kon rekenen. Voor de band die Verschaeve legde tussen zijn katholicisme en het nationaal-socialistische gedachtengoed zijn zijn gedenkschriften illustratief: *Verschaeviana*, Brugge, jaarboek 1988-1989. Een uitzondering op deze 'katholieke' aanwezigheid was de vrijzinnige Herman Van Puymbrouck die eveneens in SS-vaarwater terechtkwam.